

Kiya – Amarna titokzatos királynéja

A múlt hónapban jelent meg Natalia Klimczak cikke a királynéről – melynek linkjét megtaláljátok az írás végén – ez adott ihletet arra, hogy összefoglaljam a vele kapcsolatos információkat. Úgy gondoltam, hozzám hasonlóan benneteket is érdekel ez a titokzatos asszony. A fotók esetében mindenhol feltüntettem a származási helyet.

Kevés dolgot tudunk biztosan Kiyáról. Az egyik a neve, melynek többféle írásformája volt: kiya¹, kiw, kia, kaia. A másik az, hogy Ekhnaton felesége volt, a titulusa pedig „Nagy, szeretett hitves”, vagy másik fordításban „Nagyon szeretett hitves”. Talán ő a „Nemes hölgy” is (ta Sps.t), akit amarnai feliratokban említenek. Az idő múlásával a legtöbb információ megsemmisült róla és napjainkban élettörténetét keverik Nefertiti és más amarnai hölgyek életrajzával.

A királynét még az egyiptológusok sem nagyon ismerték, amíg Herbert W. Fairman 1961-ben nem publikált egy-egy a British és a Metropolitan múzeum gyűjteményében őrzött kozmetikai edényt, amelyeken Kiya neve szerepel.

Származását homály fedi. A számos elmélet között két fő elképzelés dominál. Tudjuk, hogy Ekhnaton egyik felesége Mitanniból származott. Ő volt Tadukhepa hercegnő, Tusratta király leánya és diplomáciai okokból küldték Egyiptomba III. Amenhotep uralkodása idején, hogy királyi feleség legyen. Aidan Dodson szerint ez a rejtélyes hercegnő kapta Egyiptomban a Kiya nevet. Az Amarna Sunset című könyvében azt írja „Kiya számos műemlékről és tárgyról ismert, de a legtöbb esetben ábrázolásait más Ekhnaton uralkodása alatt élő személy uzurpálta²: míg legtöbb reliefjét Meritaton hercegnővé vészték át (alkalmanként Ahkheszenpaatonéra), addig koporsóját egy fáraói temetkezéshez használták fel, ez kegyvesztést feltételez.”

Kiya származására vonatkozóan a másik elmélet, a KV 35-ös sírban³ talált Ifjabb hölgy múmiájához kapcsolódik, melyen a közelmúltban DNS-elemzést végeztek. A KV 35-ös sír rejtkehelyként szolgált hasonlóan a DB 320-as üreghez, amelyikben több uralkodó és királyné múmiáját is megtaláltak. A 1907-ben újra megnyitott KV 35 szolgált végső nyughelyül két asszony számára is, akiket az Ifjabb hölgy és az Idősebb hölgy néven szoktak emlegetni a kutatók.

Dr Joann Fletcher, a York Egyetem híres egyiptológusa 2004-ben bejelentette, hogy szerinte az Ifjabb hölgy nem más, mint a gyönyörű Nefertiti. Marc Gabolde francia kutató nem régiben megjelent publikációban egyetértett Fletcher véleményével.

A Régiségek Legfelsőbb Tanácsa (SCA), a National Geographic Society és a Siemens 11 múmián végzett DNS vizsgálatot. Ez a következő eredményt hozta:

1

² Másvalaki ábrázolását saját magáéként tünteti fel.

³ II. Amenhotep sírja, melyet 1898-ban fedezett fel Victor Loret francia egyiptológus. A sír eredeti tulajdonosa a szarkofágjában feküdt, de több más királmúmiát is idehoztak, valószínűleg a III. Átmeneti korban. A bandázsokon található feliratok alapján azonosított uralkodók között található például III. Amenhotep és Merneptah is.

Tutankhamon apja nagy valószínűséggel a KV 55-ben talált férfi, Ekhnaton; az idősebb hölgy Teje királyné, Ekhnaton anyja és III. Amenhotep felesége; Tutankhamon anyja az ifjabb hölgy, aki Teje és III. Amenhotep leánya; Tutankhamon szülei testvérek voltak.

1. kép – Kiya a reliefen látható Ekhnaton felesége volt.

2. kép – Az Ifjabb hölgy múmiája.

Az Ay sírjában található feliratok szerint Nefertiti az ő leánya volt, és testvére Horemheb feleségének Mutnedzsmetnek. Ez azt jelenti, hogy Nefertiti nem Teje királyné leánya, hanem valószínűleg unokahúga volt. Az Ay thébai sírjában található felirat, valamint a DNS vizsgálat eredménye szerint tehát Joann Fletcher elmélete hibás. Nem tudjuk pontosan, hogy Ekhnaton számos leánytestvére közül melyik az ifjabb hölgy, de napjainkban az egyiptológusok többsége, beleértve Zahi Hawasst is, úgy gondolja, hogy ő Ekhnaton „Nagy szeretett hitvese”, Kiya.

Ha valaki a Kiyához kapcsolódó tárgyi leleteket szeretné analizálni, a királyné alakját övező fájdalmas információ hiánnyal szembesül. A titokzatos múmiától eltekintve a legfontosabb Kiyához kapcsolódó leletcsoport a KV 55-ben⁴ talált négy kanópuszedény. Napjainkban az egyik a Metropolitan Múzeumban van, a másik három pedig a kairói Egyiptomi Múzeumban. Lenyűgöző példái az Újbirodalom művészetének. Az arcot, mely a fedelet díszíti portrészerűen faragták ki. A fedelet alkotó fej egy amarnai királyi hölgyet ábrázol. A núbiai paróka, melyet visel népszerű volt Ekhnaton családjának nőtagjai körében. A homlok közepén látható lyuk arra szolgált, hogy beilleszék a valószínűleg fémből készült ureusz-kígyót. A kígyó testét kifaragták a paróka tetején. A védelmező ureusz-kígyót isteneken kívül a király és a királyi család

⁴ Ebben a sírban egy férfi múmiáját találták meg. Korábban Szemenkarének tartották, de a DNS vizsgálatok alapján kiderült, hogy Ekhnaton. Míg vitatott, hogy kinek készült a sír eredetileg, de felmerült az is, hogy Kiya számára és később újra használták Ekhnaton és Teje temetkezésére.

tagjai viselték. 1907-es megtalálása óta a fejet több királynővel is azonosították, mint Teje, Nefertiti és Kiya vagy Ekhnaton legidősebb leánya Meritaton, sőt még az is felmerült, hogy magát Ekhnatont ábrázolja.

3-4. kép – A Metropolitan Múzeumban őrzött kanópusz-edény fedele.

Ez azért lehetséges, mert a feliratot, mely az edény tulajdonosát azonosíthatná, szinte teljesen kitörölték. A hieroglifák halvány nyomai azonban azt mutatják, hogy a kanópusz eredetileg Kiyáé volt és a núbiai parókát valóban leginkább vele társították. De meg kell jegyezni, hogy van, aki úgy gondolja, hogy a fej valójában Teje királynét ábrázolja, mivel stilisztikailag az ő ábrázolásaihoz hasonlít, tehát elképzelhető, hogy a fedelek eredetileg az ő temetkezési felszereléséhez tartoztak és később kerültek rá Kiya kanópusz-edényeire.

A sír amelyben az edényt találták, talán a legellentmondásosabb a Királyok Völgyében, ez az 55-ös sír, amelyben a kanópuszokon kívül megtalálták Teje több temetkezési mellékletét, Ekhnaton nevével ellátott mágikus téglákat, egy berakásos fából faragott koporsót, mely eredetileg szinte biztosan Kiyának készült és amelyben Ekhnaton múmiáját helyezték el. Úgy tűnik, Tutankhamon valamikor elszállította ezeket a tárgyakat Amarnából, hogy biztonságban legyenek. Eredetileg talán mindegyik Ekhnaton amarnai sírjában volt, ezt azonban már nem sokkal a fáraó halála után kirabolták.

Kiya koporsójának felirata nem más, mint egy Ekhnatonhoz szóló szerelmes vers:

„Belélegezhessem az édes levegőt, mely a szádból kijön. Láthassam szépségedet minden nap. A kívánságom, hogy halljam édes hangodat, mely olyan mint az északi szél, hogy a testem fiatal és életteli legyen hogy szerethessen téged. Add számomra a karjaidat, melyben az életerőd van, hogy megkapjam azt és életre keljek. Szólítsd

nevemet folyamatosan, anélkül, hogy keresni kelljen a szádon. Uram Ekhnaton, légy itt örökkön örökké, élj, mint az élő korong.”⁵

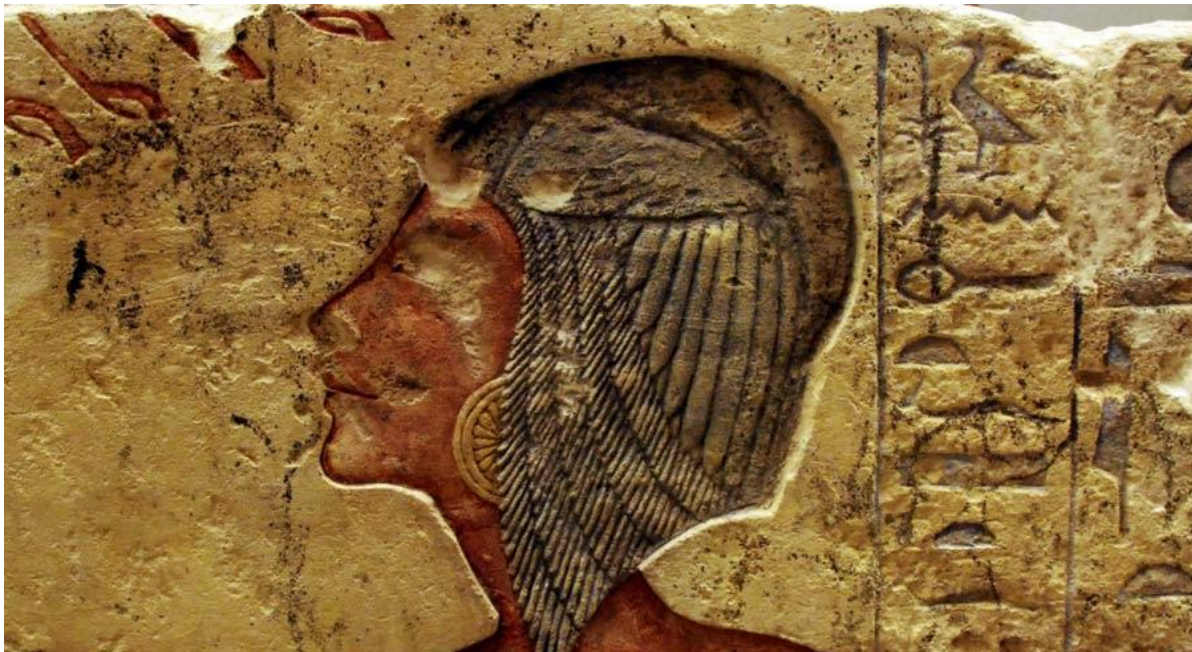
5. kép A Metropolitan Múzeumban őrzött kanópusz-edény.

Ismertek még a királyné nevét vagy ábrázolását megörökítő reliefek, szobortöredékek, amulettek, vázák, töredékes kohl-edények⁶ és egyéb kisebb tárgyak. A 6. képen Kiya talán egy áldozatokkal teli oltár előtt áll, erre utal a töredék bal oldalán található (sajnos ezen a fotón nem szerepel) madárfej. Bár az alakot és a

⁵ Angolból fordítva: Arnold, Dorothea, Lyn Green, and James Allen (1999) – The Royal women of Amarna 38. oldal

⁶ Kis kozmetikai edények, melyekben szemfestéket tároltak.

feliratokat később átvésték, halványan kivehető az eredeti szöveg: „A hitves (nagyon) szeretett Felső- és Alsó-Egyiptom királya által, aki a Maatból él”.⁷ Ez Kiya titulatúrájának kezdete.

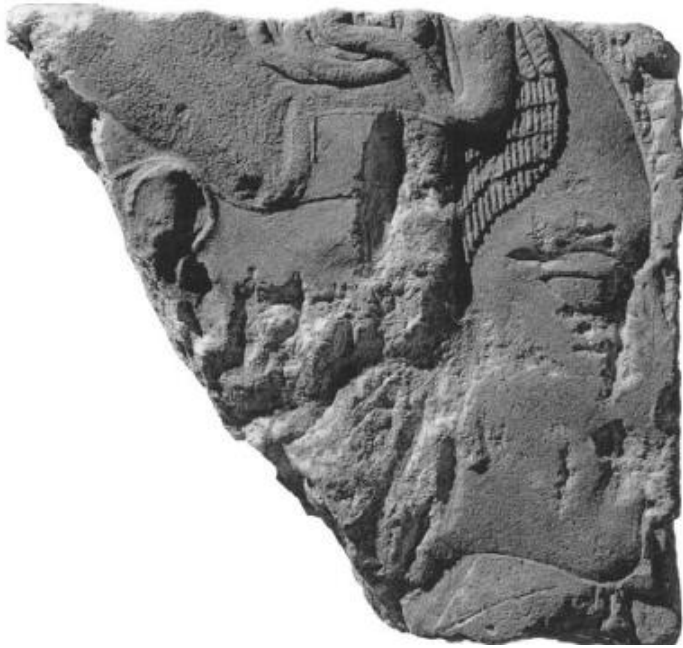

6. kép – Kiyát ábrázoló relief egy Hermopoliszból előkerült, de eredetileg valószínűleg Amarnából származó mészkőtömbön, mely jelenleg Dániában, a Carlsberg Glyptotekban látható.

7. kép – Egy a Metropolitan Múzeumban őrzött relief Kiyáról

⁷ Angolból fordítva: Arnold, Dorothea, Lyn Green, and James Allen (1999) – The Royal women of Amarna 106. oldal

8. kép – Relieftöredék Ekhnaton és Kiya ábrázolásával. A királyné a fáraó mögött látható. A tárgyat jelenleg Koppenhágában a Carlsberg Gyphotekben őrzik.

A 7. képen látható relieftöredéken egy királyi hölgyet örökítettek meg, aki rituális megtisztuláson esik át. A cikk-cakk vonalak jelölik a vizet, amelyet apró kézben tartott edényből öntenek rá. Az asszony eredetileg egy ún. núbiai parókát viselt, ezt később gipszel töltötték fel és átalakították egy gyermekhajfürtre, olyanra, amelyet Ekhnaton leányai viseltek, de a gipszréteg néhány helyen kiesett. Az arcvonások és az eredeti paróka alapján, az alak valószínűleg Kiya.

A 8. képen egy Hermopoliszból előkerült, de eredetileg valószínűleg Amarnából származó relieftöredék látható. Ekhnaton és Kiyát együtt ábrázolták rajta, bár a királyné alakját később itt is Meritatonévá alakították át.

A reliefek tanulsága szerint tehát Kiya áldozatok bemutatásakor és hivatalos eseményeken is kísérte a királyt csak úgy, mint Nefertiti, de a két királynő sohasem jelenik meg együtt. Számos reliefen látjuk Kiyát, amint egyedül végez papi teendőket. Ez az asszony tehát jelentős személy volt az amarnai udvarban.

Amarnában rendelkezett árnyat adó szentélyekkel⁸ és saját kápolnákkal is. Dorothea Arnold szerint a ligetben álló szentélyek funkciója Tutankhamon trónján van a legszebben bemutatva. A háttámla belső oldalán a királyné olajjal keni meg a királyt, ezzel az oroszlánistennő Weret-hekau szerepét ölti magára, akinek egyik címe a „Palota úrnője” volt és akit legfőképpen a királyi koronákkal és a fáraó koronázásával hoznak összefüggésbe. Ebben a jelenetben a királynő szerepe a király védelmezése és megfiatalítása.

⁸ Az árnyat adó szentélyt vagy templomot a napistennek szentelt napi rítusok során használták. Általában szorosan kapcsolódott a királyi család nőtagjaihoz. Teje amarnai árnyékat adó templomát megörökítették intézője Hui sírjában. Több udvarból állt, melyet oszlopok és oszlopos csarnokok vettek körbe. A belső szentély három párhuzamos udvarból állt, a központi udvarban egy újabb oszlopcsarnokkal. A főoltár, amelyen a királyi család látható áldozat bemutatása közben a legbelső, keresztirányú udvarban állt. A királyné, férje, III. Amenhotep, valamint fia, Ekhnaton szobrai álltak a csarnokok oszlopai között és a keresztirányú udvarban. A régészeti leletek alapján néhány árnyat adó templomot ligetben építettek fel.

9. kép – Királyné szobrának töredéke sárga jáspisból faragva.

Még egy tárgyat meg kell említenem a királynével kapcsolatban. Dorothea Arnold a „The Royal Woman of Amarna” című könyvében elképzelhetőnek tartja, hogy őt ábrázolja egy a Metropolitan Múzeumban őrzött sárga jáspis szobortöredék, mely a 9. képen látható. Érdekessége, hogy a szobor eredetileg több kőből állt, mivel a nyakon egyiptomi alabástrom nyoma figyelhető meg, melyből egykor valószínűleg a nőalak fehér ruháját faragták ki.

A szobortöredék lelőhelye nem ismert, de azt feltételezik, hogy Amarnából származik. Jól látható rajta, hogy szándékosan rongálták meg. A töredéknek kétfajta fejék rekonstruálható: a khat⁹, vagy a núbiai paróka. Az sem zárható ki, hogy

⁹ - Királyi korona, de istennők is viselték, különösen temetkezési kontextusban, valamint Teje és Nefertiti. Az enciklopédiáiban bővebben is olvashatsz róla.

Nefertiti öröközte meg. Ha azonban elfogadjuk a Kiyával való azonosítást, akkor elképzelhető, hogy a szobor egykor az árnyékot adó szentélyében állt Maru-Atenben.

Kiya legalább egy gyermeknek adott életet. A DNS vizsgálatok tükrében valószínűleg ő Tutankhamon anyja, de James P. Allen szerint egy leánygyermeké volt, akinek a nevét nem ismerjük. Joyce Tyldesley szerint is volt legalább egy lánya.

Kiya halálának pontos dátuma nem ismert, de Ekhnoton uralkodásának 12. vagy 13. évében alakját és elmékét szinte teljesen kitörölték.

Ha elfogadjuk, hogy a KV 35-ös sírban megtalált Ifjabb hölgy Kiya, akkor a múmián végzett legújabb vizsgálatok még drámaibbá teszik élettörténetét, ugyanis úgy tűnik ezt a nőt megölték. Dr. Ashraf Selim radiológus azt állítja, hogy amennyiben a múmia arca a balzsamozás után tört volna be, akkor száraz csont és húsdarabkákat kellene látni a sebben. Az Egyiptomi Múmia Projekt keretében elvégzett CT-vizsgálat nagyon kevés ilyen törött csontot mutat a szinuszüregben, ami arra utal, hogy a múmia arcán látható sérülés a balzsamozás előtt, sőt valószínűleg még a halála előtt történt.

Mint említettük, a legtöbb forrás a királyné életére vonatkozóan csupán néhány sérült műemlék, relief és felirat. Tudjuk, hogy ábrázolásait újra faragták és a királyi család más hölgytagjaival, többnyire Meritatonéval helyettesítették. Dodson elmélete, hogy Kiya kegyvesztett lett, ésszerű magyarázatnak tűnik hirtelen eltűnésére. Ellenkező esetben nehéz elképzelni mi történt vele. Minden a régészeti lelőhelyeken talált bizonyíték és különleges címe azt sugallja, hogy Kiya fontos személyiség volt az amarnai királyi udvarban. Titulusa a Hm.t mry.t aA.t egyedi Egyiptom történetében. Azt mutatja, hogy a királyné különleges helyet foglalt el Ekhnoton szívében.

Nicholas Reeves régész kutatásai alapján jelenleg is vizsgálják, hogy lehet-e rejtett kamra Tutankhamon sírjában (KV 62). Elmélete szerint Nefertiti királynő temetkezését és maradványait rejtik a további helyiségek, ezt azonban több egyiptológus, köztük Zahi Hawass is vitatja. Ha azonban Reevesnek mégis igaza van, akkor talán több az Amarna-kor királyi hölgyeire, köztük Kiyára vonatkozó kérdésre is választ kapunk.

Készítette: Maatkara

Források:

Natalia Klimczak: Kiya - The Most Mysterious Woman of Amarna (3 January, 2016)
<http://www.ancient-origins.net/history/kiya-most-mysterious-woman-amarna-005092>

A Metropolitan Museum of Fine Arts hivatalos oldala:

<http://www.metmuseum.org>

Michael Rice – Who is Who in Ancient Egypt (Routledge)

Arnold, Dorothea, Lyn Green, and James Allen (1999) – The Royal women of Amarna (The Metropolitan Museum of Art, 1996)

Joyce Tyldesley - Chronicle of the Queens of Egypt (Thames & Hudson, 2006)

A képek forrásai:

1. kép: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:ReliefPortraitOfAkhenaten01.png>

2. kép: <https://en.wikipedia.org/wiki/File:TheYoungerLady-61072-FrontView-PlateXCIX-TheRoyalMummies-1912.gif>

3-5. kép: © MMA

6. kép: <http://www.ancient-origins.net/sites/default/files/field/image/Kiya-amarna-egypt.jpg>

7. kép: © MMA

8. kép: Arnold, Dorothea, Lyn Green, and James Allen (1999) – The Royal women of Amarna, 88. oldal

9. kép: © MMA